

Կարծիք

Շահանե Յուրիկի Պետրոսյանի «Արդի խոսակցական ֆրանսերենի դարձվածապաշարի ոճիմաստային առանձնահատկությունները (հայերենի զուգադրությամբ)» թեմայով Ժ.02.07. «Ռումանագերմանական լեզուներ» մասնագիտությամբ բանասիրական գիտությունների թեկնածուի աստիճանի հայցման ատենախոսության վերաբերյալ

Վերջին տասնամյակներում մեր իրականության մեջ մեծ հետաքրքրություն է նկատվում դարձվածաբանության, այդ թվում նաև համեմատական դարձվածաբանության տարբեր խնդիրների նկատմամբ, որոնք առանձնանում են քննության բազմահայեցակերպային մոտեցումներով: Խոսքը արդի լեզվաբանական ուսումնասիրությունների հարացույցում իր արժանի տեղը գրաված գիտակարգի մասին է, որը սերտորեն կապված է տվյալ ժողովրդի աշխարհընկալման, մտածողության «կերտվածքի» և «գեղարվեստական» տրամաբանության հետ: Այս խնդիրներին նվիրված աշխատությունների շարքում այսօր իր արժանի տեղն է գրավում Շ. Պետրոսյանի «Արդի խոսակցական ֆրանսերենի դարձվածապաշարի ոճիմաստային առանձնահատկությունները (հայերենի զուգադրությամբ)» թեմայով ատենախոսությունը, որը բնութագրվում է իր բազմապլանային բնույթով և հայ ֆրանսագիտության մեջ դեռևս չի դարձել հատուկ քննության առարկա:

Շ. Պետրոսյանի աշխատանքն արժևորելու նպատակով ստորև ներկայացնենք աշխատանքի հայեցակարգային և մեթոդաբանական հիմնական խնդիրները:

1. Ատենախոսության թեման արդիական է, քանի որ տվյալ ուսումնասիրության նյութը արդի ֆրանսերենի դարձվածապաշարի առավել գործածական և հաղորդակցական մեծ ներուժ ունեցող միավորներն են, որոնք բնութագրվում են գործածության մեծ հաճախականությամբ: Խոսակցական ֆրանսերենի դարձվածային միավորների շարունակական համալրման փաստը վերջիններիս բնորոշ առանձնահատկությունների բացահայտման անհրաժեշտություն է ստեղծում, որը կարևորվում է նաև համեմատական պլանում՝ հայերենի հետ հակադրական քննություններում: Թեմայի իրագործումը կապված է երկու մեծ դժվարությունների հետ: Նախ՝ խոսակցական ֆրանսերենում ծնունդ առած բազում դարձվածամիավորներ ժամանակի ընթացքում աստիճանաբար մուտք են գործում գրական լեզու, այսինքն՝ հնարավոր չէ հստակ տարանջատել դարձվածապաշարի այս երկու շերտերի սահմանները և, ինչպես արդարացիորեն նշում է ատենախոսը, այստեղ կարևորվում է նաև «ժամանակային գործոնի դերը՝ հրատարակման տարբեր թվականներ ունեցող աշխատություններում առկա նշումների անհամապատասխանությունը մեկնաբանելու համար» (էջ 32) և «հաճախ

առաջնային է դառնում բառարանագրի կամ հետազոտողի սուբյեկտիվ ընկալումն ու լեզվագագացողությունը» (էջ 32): Մյուս խնդիրը խոսակցական ֆրանսերենի ենթառճերի հստակ սահմանազատման հարցն է: Չնայած այս խնդիրներին՝ ատենախոսը, հստակ մեթոդաբանական հենքի վրա, որտեղ ներդաշնակորեն համակցվում են քննության տարբեր մեթոդներ, հաջողությամբ հաղթահարել է իր առջև դրված խնդիրները:

2. Աշխատանքի կարևոր արժանիքներից է նրա կուռ և տրամաբանական կառուցվածքը, հստակորեն համակարգված բնույթը, որը ներառում է արդի ֆրանսերենի դարձվածապաշարի տարբեր հայեցակերպեր: Ատենախոսը նախ քննում է դարձվածքի էությունը բացահայտող մի շարք խնդիրներ, ինչպիսիք են դարձվածքը բնորոշող էական տարբերակիչ հատկանիշները, դարձվածքի սահմանման խնդիրը հայագիտական, ֆրանսագիտական և այլ աղբյուրներում, ազատ բառակապակցություններից՝ ուրույն վերաիմաստավորմամբ դարձվածքի սերումը, դարձվածքի տարանջատումը հարակից հասկացություններից՝ բառ, հարադրություններ, առած-ասացվածքներ, թևավոր խոսքեր և այլ ասույթներ: Ատենախոսության տեսական-մեթոդական հիմնավորումը՝ ատենախոսից պահանջել է հարուստ բազմալեզվյա լեզվաբանական գրականության ուսումնասիրություն, այդ թվում՝ մասնագիտական 72 գիրք, հեղինակավոր 25 բառարաններ և որպես փաստական նյութ ծառայող 50 գիրք: Տվյալ ուսումնասիրության մեջ մեծ հետաքրքրություն ու գիտական արժեք ունի ֆրանսերենի խոսակցական դարձվածքների իմաստային բովանդակությունը բնութագրող համակարգային կապերի ուսումնասիրությունը՝ դարձվածային հոմանիշություն և դարձվածային տարբերակայնություն, դարձվածային մենիմաստություն և բազմիմաստություն, ինչպես նաև խոսակցական ֆրանսերենի դարձվածքների դասդասումը ըստ ոլորտների ու խոսքիմաստային պատկանելության, որը հիմնվում է բնագրային օրինակների քննության վրա (գլուխ II) և վեր հանում «խոսակցական ֆրանսերենի դարձվածապաշարի բազմաշերտ և տարասեռ բնույթը» (էջ 42): Եվ եթե հավելենք, որ արդի ֆրանսերենի դարձվածապաշարը քննության է առնվել նաև ոճաբանական մակարդակում (գլուխ III)՝ վեր հանելով դարձվածապաշարի այս շերտում առավել գործածական բանադարձումներն ու դարձույթները, կարելի է եզրակացնել, որ կատարվել է արդի ֆրանսերենի դարձվածապաշարի մի ուրույն, ամփոփ և բազմակողմանի ուսումնասիրություն, որն ամբողջովին համահունչ է տվյալ ուսումնասիրության նպատակին և առաջադրված խնդիրներին:
3. Առանձնահատուկ դրվատանքի է արժանի աշխատանքի հարուստ փաստական նյութը, որը զանազան հեղինակավոր բառարաններից և ֆրանսիական գեղարվեստական գրականության XIX – XX դարերի գրական տարբեր ուղղությունների պատկանող հեղինակների 50 գեղարվեստական ստեղծագործություններից քաղված 1028 խոսակցական դարձվածքներն են, որոնք

հայերեն համարժեքներով ներկայացված են աշխատության վերջում՝ որպես հավելված: Հարուստ փաստական նյութն ապահովում է աշխատանքում քննվող տարբեր երևույթների համակողմանի ուսումնասիրությունը և եզրակացությունների հավաստիությունը: Դարձվածաբանական տարբեր իրողությունների քննությունը հիմնվում է գրական ստեղծագործություններից քաղված հատվածների վրա (որտեղ առկա է այս կամ այն դարձվածքը)՝ իրենց հայերեն համարժեք թարգմանություններով:

Կարևոր գործնական արժեք ունի ատենախոսության հավելվածը՝ Խոսակցական դարձվածամիավորների ֆրանսերեն-հայերեն բառարանը, որն ընդգրկում է խոսակցական ֆրանսերենի 1187 դարձվածային միավոր, որոնք դասակարգված են այբբենական կարգով՝ ըստ դարձվածքում առկա իմաստային գերակա բառերի, իսկ հայերեն համարժեքներն ընդգրկում են ոչ միայն նկարագրական, անհատական-հեղինակային արտահայտություններ, այլ նաև հայերենի խոսակցական ոճին բնորոշ դարձվածային միավորներ:

4. Աշխատանքի կատարման ընթացքում ակնհայտ է Շ. Պետրոսյանի՝ երևույթների էությունը վերլուծելու և խորապես իմաստավորելու կարողությունը, գոյություն ունեցող տեսակետները ստեղծագործաբար զարգացնելու ունակությունները: Դարձվածաբանության կնճռոտ և վիճահարույց որոշ խնդիրների շուրջ ատենախոսը արտահայտում է իր հստակ դիրքորոշումը: Այսպես՝ մանրամասն քննության առնելով դարձվածքի էության, սահմանման և դասակարգման, ինչպես նաև դարձվածաբանության ընդգրկման շուրջ արդի լեզվաբանության մեջ առավել հայտնի տեսակետներ և մոտեցումներ՝ ատենախոսը եզրակացնում է, որ արդի դարձվածաբանական ուսումնասիրություններում հայեցակարգային առումով այս խնդրի շուրջ դեռևս չկա միասնական կարծիք և առաջարկում է դարձվածքի իր սահմանումը (էջ 22-23), հստակորեն գանազանում «դարձվածք» և «դարձվածաբանական միավոր» հասկացությունները, որոնք մասնագիտական գրականության մեջ գործածվում են որպես հոմանիշներ (էջ 20), հարուստ փաստացի նյութի հիման վրա քննում դարձվածային միավորների կազմում կազմաբանությունների և կենդանունների բաղադրիչային ակտիվության խնդիրը՝ բացահայտելով դրանց իմաստակազմիչ գործառույթները (էջ 51-64) և այլն:

Ըստ արժանվույն գնահատելով աշխատանքը՝ այնուամենայնիվ կցանկանայինք մեր դիտարկումներն ու առաջարկները ներկայացնել աշխատանքում տեղ գտած որոշ վիճելի հարցադրումների ու խնդիրների շուրջ:

1. Թեև աշխատանքը նվիրված է արդի խոսակցական ֆրանսերենի դարձվածապաշարին, սակայն չի հստակեցվում ժամանակակից (*le français moderne*) և արդի (*le français contemporain*) ֆրանսերենի սահմանները, որն առանձնապես կարևորվում է փաստական նյութի ընտրության խնդրում: Լեզվի պատմության մեջ շրջափուլերի առանձնացումը առաջադրում է բազմաթիվ

խնդիրներ, քանի որ տվյալ ժողովրդի պատմության զարգացման շրջադարձային փուլերը պարտադիր ձևով չեն համընկնում լեզվի զարգացման էտապների հետ: Ֆրանսերենի հայտնի որոշ մասնագետներ (A. Dauzat, W. Meyer-Lübke, M.B. Сергиевский և այլք) առաջադրել են ֆրանսերենի շրջանաբաժանման (պերիոդիզացիա) տարբեր սկզբունքներ: Ի վերջո, ո՞ր սկզբունքներին է հետևել ատենախոսը արդի ֆրանսերենի դարձվածապաշարը քննելիս:

2. Անդրադառնալով դարձվածքների և առածների տարբերակման խնդրին՝ ատենախոսը նշում է, որ այս հասկացությունները «տարբերվում են այնպիսի կարևոր հատկանիշով, ինչպիսին է ստորոգական ձևավորվածությունը» (էջ 28): Չենք կարող համաձայնել նման պնդման հետ, քանի որ հաղորդակցական դարձվածքները նույնպես ունեն ստորոգական կառուցվածք: Ինչ վերաբերում է դարձվածքների և առածների տարբերակման խնդրին, ապա ի տարբերություն հաղորդակցական արժեք ունեցող դարձվածքների՝ առածներն ու ասացվածքներն ունեն բարոյախրատական, դիդակտիկ-վարքականոն բնույթ և ուսուցանում են կյանքի տարբեր բնագավառներին վերաբերող վարվելակերպի կանոններ: Հմմտ. *Ֆր. Revenons à nos moutons, L'affaire est dans le sac* (հաղորդակցական դարձվածք) և *Կարմիր կովն իր կաշին չի փոխի, Ֆր. Bois tordu ne se redresse pas* (առած): Նմանապես, խոսելով դարձվածքների և ասացվածքների տարբերակման մասին, ատենախոսը նշում է, որ ասացվածքները «ոչ մի կապ չունեն դարձվածքների հետ հենց այն պատճառով, որ արտահայտում են ոչ թե փոխաբերական կամ այլաբանական, այլ ուղղակի իմաստ, իսկ դարձվածքները, ինչպես արդեն նշեցինք, վերաիմաստավորված արտահայտություններ են» (էջ 28): Այստեղ հարց է ծագում. արդյո՞ք, ինչպես ատենախոսն է պնդում, իմաստային վերափոխումը, որն առածային ասույթների բնորոշման մեջ համարվում է էական տարբերակիչ հատկանիշ, հատուկ չէ ասացվածքներին: Այս կապակցությամբ Վ. Գակը նշում է. «Այդ վերափոխումը նշանի (ասույթի) և նշանակվողի (իրադրության) միջև հարաբերակցության փոփոխման խնդիր է» (Так В. Г. Фразеологические единицы в свете асимметрии языкового знака// Вопросы фразеологии, УП, Самарканд, 1976, с. 10-11): Սա նշանակում է, որ ոչ պատկերավոր առածային ասույթների, այն է՝ ասացվածքների իմաստային վերափոխումը կայանում է դրանց ընդլայնված գործածության մեջ, որը լայն մեկնաբանության հնարավորություն է ընձեռում. ասացվածքը կարող է օգտագործվել ոչ միայն արտաքին իրականության կոնկրետ իրադրության մեջ, այլ իրադրությունների մի ամբողջ շարքում:
- 3. Էջ 8-ում ատենախոսը նշում է, որ այս «գլխի վերջում մեր հետաքրքրության առանցքում ընդհանուր խոսակցական ֆրանսերենի ենթառձերին պատկանող դարձվածամիավորներն են, որոնք ներկայացրել ենք հայերեն բառացի կամ մոտավոր թարգմանություններով, հնարավոր համարժեքներով»: Նորից

արձանագրելով, որ տվյալ աշխատանքի կարևոր արժանիքներից մեկը հարուստ փաստական լեզվանյութն է, չենք կարող համաձայնել, որ աշխատանքում դարձվածքները հայերեն են թարգմանվել *մոտավոր* թարգմանությամբ: Կարծում ենք՝ պարզապես այնքան էլ հաջող չէ «մոտավոր թարգմանություն» տերմինային կապակցությունը, ահա թե ինչու կցանկանայինք, որ ատենախոսը մեկնաբաներ, թե ինչպես է ընկալում *մոտավոր թարգմանությունը*:

Թեև տվյալ ատենախոսության նպատակը և առաջադրված խնդիրները չեն ենթադրում թարգմանաբանական հայեցակերպում դարձվածքների քննություն, այնուամենայնիվ աշխատանքի հետագա կատարելագործման և զարգացման ընթացքում առաջարկում ենք կատարել նաև դարձվածքների հայերեն թարգմանության հնարների քննություն, այն է՝ զուգահեռ համարժեք, գործառական համաբանություն, բառացի թարգմանություն, նկարագրական-անհատական արտահայտություն: Հաշվի առնելով, որ դարձվածքը ասիմետրիկ նշան է, տվյալ քննությունը հնարավորություն կտա նաև բացահայտել *ազգայինի* և *համընդհանուրի* դրսևորումները դարձվածապաշարի փաստական նյութում:

4. Դարձվածքների թարգմանությունը դժվարին խնդիր է, որը պահանջում է առաջին հերթին իմաստային, իսկ այնուհետև նաև՝ գործառական-ոճական, գործարանական համարժեքության ապահովում: Իր աշխատանքում ատենախոսը հաջողությամբ է իրագործել այս խնդիրը: Պարզապես կցանկանայինք ներկայացնել որոշ դիտարկումներ: Հետևյալ օրինակում՝ *Moi, je reste, je voulais voir Gonzalès en action et la bouille qu'allait montrer Vitrago en avalant son bulletin de naissance.- Ես մնացի, քանի որ ուզում էի տեսնել, թե ինչ էր անելու Գոնզալեսը, և թե ինչ դեմք պիտի ընդուներ Վիտրագոն մեռնելիս* (էջ 37), *avaler son bulletin de naissance* – մեռնել, ոտքերը ձգել (էջ 35) խոսակցական դարձվածքը թարգմանվել է չեզոք, ընդհանուր գործածական «մեռնել» բայով՝ չպահպանելով ոճական համարժեքությունը, թեև ատենախոսը վերոհիշյալ էջում ներկայացնում է դարձվածքի հայերեն թարգմանության խոսակցական տարբերակը (էջ 35): Հայերենում այս բայը հասկանալի է հոմանիշային հարուստ շարքով, որտեղ տեղ են գտել զանազան ոճական երանգավորում ունեցող բազմաթիվ կայուն կապակցություններ և դարձվածքներ (տե՛ս Աշոտ Մուքիսայան, Հայոց լեզվի հոմանիշների բացատրական բառարան, Երևան, «Երևանի Պետական Համալսարան», 2009, էջ 763):

Իսկ ահա այս օրինակում՝ *bête comme ses pieds* համեմատությունը դարձվածքը թարգմանվել է բառացի՝ «սեփական ոտքերի պես հիմար», մինչդեռ ցանկալի էր այն վերարտադրել իր գործառական համաբանությամբ: Նման դեպքերում առածը բառացի թարգմանելիս գրեթե մթազանց փոխաբերությունը նորից «վենդանանում» է և առաջ բերում այլ զուգորդումներ՝ խոչընդոտելով ասույթի համարժեք ընկալմանը:

5. Թեև աշխատանքը շարադրված է հստակ, գրագետ և տրամաբանված և աչքի ընկնում է տերմինային ճշգրտությամբ, այնուամենայնիվ, կան որոշ նկատառումներ: Հարկ է ճշգրտել, ինչպես արդեն նշեցինք, «մոտավոր թարգմանություն» (էջ 8, 32), ինչպես նաև «մոտավոր շարահյուսություն» տերմինային կապակցությունները, կան մի քանի վրիպակներ՝ բամբաստության (էջ 9), եվ (էջ 10), ֆրասերենի (էջ 35), տարբեր հորինված ունեցող (էջ 55), խոսակցական (էջ 106):

Վերը նշված նկատառումները, ինչպես ասվեց, ունեն մասնակի բնույթ, երբեմն էլ բանավիճային են և ամենևին էլ չեն սովերում տվյալ աշխատանքի գիտական արժեքը:

Շ. Պետրոսյանի ատենախոսությունը արդիական, ավարտուն և համակողմանի հետազոտություն է, որն ամբողջովին համահունչ է արդի դարձվածաբանության զարգացման միտումներին: Աշխատանքի վերջում ներկայացված եզրակացությունները կոնկրետ են, հիմնավորված և բխում են փաստացի հարուստ նյութի քննությունից: Աշխատանքը լիովին բավարարում է թեկնածուական ատենախոսություններին ներկայացվող պահանջները: Ատենախոսության հիմնադրույթներն արտացոլված են հեղինակի հրապարակումներում և սեղմագրում:

Վերոհիշյալը հիմք է տալիս մեզ միջնորդելու ԵՊՀ գիտական աստիճաններ շնորհող 009 «Օտար լեզուներ» մասնագիտական խորհրդի առջև՝ Շահանե Պետրոսյանին շնորհելու բանասիրական գիտությունների թեկնածուի հայցվող աստիճանը՝ Ժ. 02. 07. «Ռոմանագերմանական լեզուներ» մասնագիտությամբ:

Պաշտոնական ընդդիմախոս՝

ԵՊՀ ռոմանական բանասիրության ամբիոնի վարիչ,

բ.գ.դ., պրոֆեսոր

Համիկ Բաղդասարյան

Հաստատում եմ

բ.գ.դ. պրոֆեսոր Հ. Բաղդասարյանի ստորագրությունը,

ԵՊՀ գիտական քարտուղար

բ.գ.թ., ասիստենտ

Մերի Հովհաննիսյան

01.09.2022